

УДК 821.161.2'06:050(477)

Т.В. Потапчук,
аспірант

(Волинський національний університет імені Лесі Українки)

РЕЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА СТОРІНКАХ ТИЖНЕВИКА "КНИГАР" 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття вміщує аналіз публікацій у періодичних виданнях радянської України, зокрема, надрукованих на сторінках часопису "Книгар". У ході аналізу висвітлено окремі аспекти ставлення письменників та літературних критиків до класичної української літератури, а також загальні особливості розвитку української літератури на етапі модерністичного піднесення у 20-х роках ХХ століття.

20-ті рр. ХХ ст. — час небаченого розквіту української культури. Саме тоді виникли сприятливі умови для розвитку української мови, освіти, науки, культури. Недаремно потужний рух того періоду одержав назву українського ренесансу. Література 20-х рр. відзначилася живою мовою, художньою майстерністю, небайдужістю до соціальних та національних проблем українців. Письменники цього часу були не лише майстрами пера, а й активними громадсько-політичними діячами, які відстоювали права своєї нації на власну мову, культуру та державність. Слід сказати, що плідна творча та громадська діяльність багатьох з них була оцінена не відразу. Останнім часом помітна активізація історичних, культурологічних, мистецтвознавчих, книгознавчих досліджень, пов'язаних із вивченням 20-х рр. Це стало можливим завдяки доступним працям видатних українських діячів – В. Винниченка, М. Грушевського, С. Єфремова, А. Кримського, І. Огієнка. Історичні дослідження М. Борисенка, Я. Верменич, В. Верстюка, Н. Миронець, В. Солдатенка, М. Тимошика, Ю. Шаповала розширюють загальну інформованість, допомагають позбутися тенденційних оцінок подій минулого. Критичні огляди представлені у працях М. Грінченка, Я. Гордійчука, О. Козаренка, Н. Костюк, В. Кузик, З. Йовенко, С. Лісецького, М. Ржевської, А. Терещенко, В. Агєєвої, В. Дончика, А. Кравченка та ін.

Саме тому, на нашу думку, важливим є аналіз публікацій у періодичних виданнях радянської України, які висвітлювали літературне життя 20-х років. У цих виданнях були зроблені перші спроби його оцінки. Отже, є підстави розглядати матеріали преси цих років як важливі історичні джерела, які можуть сприяти об'єктивному вивченню літературного процесу зазначеного періоду і є актуальними для сучасної науки. До того ж, протягом останнього десятиріччя з'явилося декілька літературознавчих досліджень, присвячених вивченню зазначеного періоду. Вони свідчать, що періодичні видання України радянської доби як явище культури є певним носієм образів, стереотипів, міфів, якими оперує суспільна свідомість. **Метою статті** є аналіз публікацій, надрукованих на сторінках часопису "Книгар", де автори статей вмістили матеріали про видатних українських письменників класичної літератури, яка є важливим джерелом на етапі модерністичного піднесення 20-х рр. ХХ ст., для з'ясування літературної та громадсько-критичної думки того часу. У ході аналізу висвітлюються окремі аспекти ставлення письменників і літературних критиків до класичної української літератури зазначеного часового відрізка.

Класична література не була достатньо вивчена на той час. Радянське літературознавство не звертало належної уваги на вивчення цієї проблеми, приділяючи їй непропорційно мало місця в узагальнюючих працях. Короткий огляд змісту періодичних видань радянської України можна знайти у дослідженнях сучасних учених М. Романюка, Н. Зелінської, І. Герман, В. Качкана, Н. Самойленко, Ю. Костюка, М. Гадакович, М. Борисенка, Н. Кучми, присвячених історії української преси та літературної періодики, ряду цікавих аспектів проблеми, яка досліджується. У цих роботах аналізуються періодичні видання 20-х рр., питання їх класифікації (М. Романюк, Н. Зелінська), історичні аспекти розвитку книжкового руху та книгознавства в Україні (В. Качкан, І. Герман), газетна періодика (М. Романюк). На шпальтах згаданих видань досліджується розвиток української громадської думки, доля української культури й літератури.

У сучасних умовах питання щодо необхідності вивчення української класичної літератури є надзвичайно актуальним. Залучення якомога більшої кількості джерел сприятиме виявленню об'єктивної картини буття вітчизняної культури. У цьому сенсі періодичні видання 20-х рр. ХХ ст. набувають значення важливих історичних джерел, здатних відтворити основні риси культуротворчого процесу. Характерна ознака цього процесу – намагання створити літературу, яка ґрунтувалася б на національних засадах і при цьому відповідала кращим світовим зразкам.

У 20-х рр. ХХ ст. в Радянській Україні виходило кілька журналів літературно-мистецького спрямування: "Вісті ВУЦВК" (редагував В. Блакитний, після його смерті – С. Касьяненко). В. Блакитний створив при цій газеті додаток-тижневик "Література, Наука й Мистецтво" (пізніше – "Культура і побут"). Тоді ж з'явилися обсягові літературні часописи: у Харкові – "Червоний шлях" (1923-1936, який у 20-і роки редагували спочатку Г. Гринько, згодом О. Шумський); у Києві – "Життя й революція" (1925-1933, під редакцією О. Дорошкевича та І. Лакизи). Обидва журнали відзначалися

високим професійним рівнем, різнобічною тематикою і, принаймні у перші роки, неупередженістю в доборі автури. Згодом виникають "Плутанин" (1925-1927); далі "Плуг" (1928-1932); місячник футуристів "Нова генерація" (1927-1931) за редакцією М. Семенка, альманах конструктивістів "Авангард" (1930), редакція В. Поліщука. Письменники-емігранти із Західної України видавали збірник "Західна Україна" за редакцією В. Агаманюка і Д. Загула. Для "Червоного шляху" й "Життя й революції", для "ВАПЛІТЕ", "Літературного ярмарку", для "Нової генерації" та "Авангарду", а також для популярно-літературних "Нової громади" (1923-1929) та "Універсального журналу" ("УЖ", 1928-1929, за ред. Ю. Смолича, О. Ковальова, О. Мар'ямова) характерним було звернення до мистецьких проблем – театру, музики, живопису, кіно, що відбивало тогочасні прагнення синкретичності і взаємодії різних кіл митців. Одні з них висвітлювали події театрального життя, питання образотворчого мистецтва, інші були літературно-громадськими, музичними. Але кожен з них різною мірою висвітлював ставлення до класичної літератури (негативне чи позитивне), розкривав нові перспективи розгляду творчості корифеїв української літератури (Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка та ін.).

Більш детально зупинимося на критико-бібліографічному місячнику "Книгар". Звернемо увагу, що "Книгар" почав видаватися з 1917, проіснував до 1920 року. Перший випуск був у 1917 році (1 число за вересень), останній 1920 року (3-є число за березень). "Книгар" стає одним із найвизначніших літературно-мистецьких часописів. Дослідники періодичних видань 20-х років приділяли найменшу увагу цьому часопису. І це, можливо, тому, що він почав видаватися раніше, в 1917 році, крім того був заборонений радянською владою. А ще й тому, що характер і зміст публікацій уже тоді дисонував із загальним настроєм постреволюційної епохи. Один із дослідників історії видавничої справи радянської України М. Тимошик зазначив, що серед фахової газетної та журнальної періодики найперше потрібно виділити критико-бібліографічний місячник "Книгар", засновником і видавцем якого протягом 1917-1920 рр. був Микола Зеров. Про потребу й програмні цілі неповторного в історії не лише видавничої справи, а й української культури в цілому видання найкраще сказано у першому числі часопису, який побачив світ у вересні 1917 р.: "Виявляється справді пекуча потреба в "спеціальному" періодичному органі, який би займався виключно справами видавництва, був би спокійним і безстороннім літописом нашого письменства і давав би змогу кожному, бути в курсі цієї справи" [1: 2].

У першому номері редактор чітко визначив назву журналу "Літопис українського письменства" і вказав, що він буде видаватися за участі відомих українських письменників і знавців різних спеціальностей. Микола Зеров зауважив, що журнал дає оцінку кожного видання, про яке вказує у бібліографічному покажчику, розповідає про його зміст. І дійсно, часопис "Книгар" подає певні відомості про діяльність українських видавництв, про наміри і плани кожного видавництва, про книги, що вийшли й мають вийти. Видавець – товариство "Час" [1: 5]. Редакція журналу під керівництвом Миколи Зерова з самого початку чітко окреслила коло найважливіших питань. Програма видання передбачала розгляд естетичних проблем у літературознавстві, питань історії української літератури, ставлення до класичної літератури. Кожне видання мало свою структуру:

1. Стисло окреслені віхи життя історії української літератури.

2. Критика і бібліографія:

- а) історія;
- б) публіцистика;
- в) економіка;
- г) інформаційні видання;
- д) медицина і мистецтво;
- е) нові видання, надіслані до редакції "Книгаря".

3. Статті тогочасних письменників, критиків, літераторів.

У третьому розділі найповніше висвітлюється ставлення до класичної літератури та її переосмислення.

Класична література впродовж усього ХХ століття, особливо у 20-і роки надзвичайно показова перш за все характеристикою української культурної ситуації. Радянське заполітизоване літературознавство опікувалося переважно втискуванням класиків у певні, зрозумілі й доступні масам ідеологічні формули. Зокрема, "Кобзар" Шевченка співав про народ і для народу, "сонцепоклонник" Коцюбинський узагальнював досвід першої російської революції, а "дочка Прометей" Леся Українка була "другом робітників" й співачкою, знов-таки, досвітніх вогнів революції. Майже в кожному номері журналу є згадка або й стаття про Тараса Шевченка, Лесю Українку та ін.

Між тим, у багатьох номерах "Книгаря" творчість Тараса Шевченка осмислюється інакше. Приділяється велика увага творам поета, особливо виданням "Кобзаря". Наприклад, у 1919 році (число 19) є стаття під назвою "Два Кобзарі"; автор її Павло Зайцев розглядає дві редакції Великої книги (1840 і 1844) і вже з перших сторінок подає детальний коментар про Шевченка та його велику

книгу: "Два роки минуло вже, як твори Шевченка стали вільними від цензурської опіки. За ці два роки десятки українських видавництв випустили в світ мільйони книг. Нема чого й говорити, яку велику волю в ці часи національного відродження має Шевченко взагалі. Якщо брати до уваги, що видання творів поета повинно відбивати історію розвинення всіх ідейних і формальних моментів його творчості, то тоді треба брати за основний текст той, який вперше обробив і ухвалив автор. А тим часом кожне слово Шевченка має свою вагу, а кожна оцінка його думки безперечно цікавить всякого, хто береться за уважне читання, не кажучи вже студювання його поезій" [3: 1161]. Велику увагу дослідники приділяють історії видання "Кобзаря". "Історії "Кобзаря" (1918 рік, число 6) – цієї великої книги биття українського народу – її видання, її цензурних митарств та хождень по муках, її періодичних заборон і дозволів, її пригод під берлом двоголового орла – цієї історії ще не написано. Ми знаємо тільки, що книга ця періодично то пропадала, зникала з громадського обороту, то знов знаходилась" [2: 302]. Значну увагу Великому Кобзареві приділив тоді Сергій Сфремов, особливо це помітно в статті "Без "Кобзаря": "Без "Кобзаря" в минулому", без "Кобзаря" й тепер. Бо за тих без малого 80 років, що минули од першого видання цієї підвалини нашого письменства, коли Шевченкова спадщина вільно оберталась на книгарському ринкові, кожне нове видання, дозвіл на яке доводилось виривати од цензури, зараз же розходилося, і нові кадри читачів лишалися без "Кобзаря", надолжуючи переписуванням, тим, яке, здавалося б, повинно було відійти навіки в безвість минулого по геніальному винаході. І от тепер знову стоїмо перед старим завданням: подбати нарешті, щоб гарне, поцінне повне видання геніальної книги не сходило з книгарського ринку і щоб кожен міг задовольняти свою духовну спрагу з цього живущого джерела великої любови до рідного краю та його безталанного народу. Коли минувшину переживали без "Кобзаря", то нехай хоч майбутність стрінемо таки з "Кобзарем" [2: 305].

Сергій Сфремов визначив долю Великої Книги і долю пророка України – "геніального поета і його Великої Книги, що скидаються на долю, чи недолю народу українського". "І коли ми є свідками і діячами національного і соціального визволення, і віримо в його, не вважаючи на прикрі моменти летючого дня, то мусять воскреснуть у всій своїй силі й дивні твори – поетичні програми того визволення. Повинно з'явитись, поборовши всі технічні перешкоди, це видання Великої Книги Великого творця, сина Великого народу" [2: 298].

Непересічним явищем на сторінках "Книгаря" була творчість Лесі Українки. Зокрема, в номері 21 (травень) за 1919 рік було вміщено змістовну статтю Миколи Зерова "Леся Українка (з нагоди нового видання творів)", де було зазначено, що поетеса стає "прообразом дальшого розвою українського письменства, а її творчість ніби-то програмою для кожного українського письменника, коли він хоче бути гідним нових завдань, що стають нині перед українською літературою і культурою" [4: 1350]. Ім'я Лесі Українки таким чином є для нас та української поезії символом на шляху засвоєння загальнолюдського, або, як тепер почали говорити, – європейського змісту. Як зазначає Микола Зеров, Леся Українка "з самого початку поривала зв'язки з традиціями давнішого українського письменства, і струни, що зачепила вона своєю спершу несміливо-дитячою рукою, не дзвеніли так: звиклим у нас солодкавим сентименталізмом "вишневого садочку", а ні грубовагістю "малоросійського гумору" [4: 1352]. Для Лесі Українки читач уже народився; коли 8-9 років тому її драматичні твори на загальнолюдські сюжети могли здаватися екзотичними, вишуканими, занадто літературними, далекими від інтересів живого життя, то тепер ставлення до них ґрунтовно змінилось. І це не зовсім тому, що поезія Лесі Українки проти національного стала бойовим прапором, біля якого гуртується молодша генерація народу, а тому, що "напоєні сльозами прокляття, кидані поеткою своїм сучасникам, звучать тепер як дзвін, як заклик до великих діл" [4: 1354].

З літературних попередників Леся Українка для Миколи Зерова була найближчою, і то не лише через ерудицію і "холодне царство суворих ліній давньої клясики" [4: 1349]. Присвячена Лесі Українці його розвідка на той час звучала найактуальніше. "Теми й мотиви цієї високої творчості всі, майже без винятку, нав'язані враженнями українського життя, породжені думами і настроями українського інтелігента" [4: 1350]. Він знав її, як самого себе, і захищав теми й мотиви творчості не перед Лесиними сучасниками, а перед своїми: "Зупинімось на греках і римлянах, на французьких та англійських революціонерах, – невже це для нас екзотика? Невже ми до такої міри відчужені від їх світогляду, мистецтва, суспільних ідеалів та громадянських традицій, щоб не побачити в їх світі коренів нашого?" [4: 1352].

Крім уваги до творчості Великого Кобзаря і "поетки вогнених меж" у журналі були вміщені публікації про Івана Франка, які розповіли про активну політичну позицію, небайдужість до проблем свого народу і закликали громадськість організувати різноманітні заходи літературно-мистецького характеру, присвячені пам'яті І. Франка.

На початку 20-х років в Україні відбувалися небачені до цього зрушення у масовій свідомості населення, які викликали національно-культурне піднесення української нації. Цей процес найчіткіше визначився в появі нових, модерних форм у мистецтві, в поширенні політичної та громадської

активності. Журнал "Книгар" на початку 20-х років зробив перші спроби адекватно оцінити творчість та громадську діяльність письменників класичної літератури. Як правило, у статтях, написаних з цього приводу, автори відзначили високу літературну майстерність згаданих майстрів пера. Особливо схвальні відгуки про свою працю отримали в журналі ті письменники, які відзначалися активною політичною позицією, громадянською мужністю, небайдужістю до долі своєї нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вступ // Книгар. – 1917. – Ч. 1 (вересень). – С. 1-5.
2. Сфремов С. Без "Кобзаря" // Книгар. – 1918. – Ч. 6 (лютий). – С. 297-307.
3. Зайцев П. Два "Кобзарі" // Книгар. – 1919. – Ч. 19 (березень). – С. 1161-1167.
4. Зеров М. Леся Українка (3 нагоди нового видання її творів) // Книгар. – 1919. – Ч. 21 (травень). – С. 1349-1359.

Матеріал надійшов до редакції 11.03. 2008 р.

Потапчук Т.В. Реценція української класичної літератури на сторінках ежендельника "Книгар" 20-х років ХХ століття.

Стаття содержит анализ публикаций в периодических изданиях советской Украины, в частности напечатанных на страницах журнала "Книгар". В ходе анализа отражены отдельные аспекты отношения писателей и литературных критиков к классической украинской литературе, а также общие особенности развития украинской литературы 20-ых годов ХХ века.

Potapchuk T.V. Reception of Ukrainian Classic Literature on the Pages of Weekly "Knygar" of the 20-es of the 20th century.

The article contains the analysis of the publications in the soviet Ukraine periodicals, in particular printed on the pages of magazine "Knygar". During the analysis the separate aspects of writers and literary critics' relation to the classic Ukrainian literature and also the general peculiarities of Ukrainian literature in the 20-es of the 20th century are reflected.